

PETE LÁSZLÓ

GARIBALDI MAGYAR PARANCSNOKAI

(*A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerkesztő Veszprémy László.
HM HIM – LineDesign, Budapest, 2013. 192 o.*)

Pete László, az olasz–magyar – különösképpen a XIX. századi függetlenségi harcok kapcsán létrejövő – kapcsolatok ismert kutatója könyvében olyan magyar vagy magyarországi személyek életrajzát gyűjtötte össze, kiknek zöme korábban katonatisztként harcolt az 1848–49. évi magyar, illetve olasz szabadságharcokban, és akiknek később parancsnokként jelentős szerepük volt abban, hogy a legendás olasz szabadsághős, Giuseppe Garibaldinak 1860-ban a dél-itáliai, a Nápoly–Szi-cíliai „Kettős” Királyság felszabadítására indított hadjárata végül sikerrel zárult.

A kötet bevezetőjében a szerző – elsősorban magyar szempontból – röviden összefoglalja az olasz „Risorgimento” számára döntő eseményeket hozó 1859–1860. esztendőket. Az 1859-ben kirobbanó francia–piemonti–osztrák konfliktus hírére ugyanis az ügyben Magyarország felszabadításának esélyét látó magyar emigráció is aktivizálta magát. Május 6-án Kossuth Lajos, Teleki László és Klapka György vezetésével megalakult a *Magyar Nemzeti Igazgatóság*, majd Genovában május 24-én létrejött a *Magyar Sereg Olaszthonban* elnevezésű légió, amelynek Klapka tábornok lett a parancsnoka. A magyar emigránsokból, a cs. kir. hadsereg soraiból átváltó, illetve hadifogoly magyar katonákból alakuló légió létszáma júliusra már elérte a 3200 főt, de a július 11-én megkötött villafrancai fegyverszünet miatt bevetésükre már nem került sor. A békekötés után szeptember közepén az egységet feloszlatták; a családott legénység zöme és néhány tiszt amnesztiával hazatért, többen külföldre távoztak. Am egy jelentős kontingens Itáliában maradt: egy részük a piemonti hadsereg kötelékébe lépett, zömük pedig az osztrákokat támogató, fejedelmeiket elűző közép-itáliai államokban, elsősorban Modenában segítette az ottani nemzeti hadseregek felállítását. Így „akcióközelben” voltak, amikor 1860. május 6-án Garibaldi a legendás „Ezrek” élén megindította szicíliai expedícióját. A kezdeti 1089 „vörösingesből” csak négy volt magyar, ám a hadjárat során több hullámban érkező honfitársaikból Garibaldi július 16-án Palermóban már megalakíthatta a magyar légiót, melynek létszáma október elejére (egy gyalog- és egy huszárosztályra tagolva) elérte a 300 főt. Mellettük számos olasz alakulatnak és magasabbegységnek volt magyar parancsnoka, akik szaktudása Garibaldi és az olasz felszabadító hadsereg számára nélkülözhetetlenek bizonyult. Mind nekik, mind a légióknak fontos szerepe volt a hadjárat sorsát eldöntő, 1860. október 1–2-i voltornói csatában, ahol a túlélő napolyi Bourbon-csapatok támadását sikerült visszaverni. Így a légió október 31-i, Nápolyban tartott zászlószentelési ünnepségén Garibaldi elismerő szavai a hadjáratban részt vett kb. 350–360 fős magyar kontingens mindegyik tagjához szóltak. Közülük a tizenegy legfontosabb szerepet vitt személy változatos életpályája (elsősorban persze itáliai tevékenységük) kerül bemutatásra a kötetben.

Az ábécé sorrendben egymás után következő katonák közül az első *Csudafy* (eredetileg *Wunder von Wunderburg*) *Mihály*. Az 1827-ben német katonacsaládba született Csudafy a bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után került a cs. kir. 19. (Schwarzenberg) sorgyalogezred 3. zászlóaljához, amellyel később végigharcolta a szabadságharcot. Világosnál már őrnagyként alakulata parancsnoka volt. Az aradi börtönévek után egy újpesti gyárban dolgozott, de az 1859-es háború hírére Itáliába ment, ahol Garibaldi expedíciójához is csatlakozott, és sikeres tevékenységének köszönhetően ezredessé léptették elő. A hadjárat után átvették az olasz királyi hadseregbe, ahol szép karriert befutva egészen a tartalékos altábornagyi rangig emelkedett. 1904-ben Itáliában hunyt el.

Kevésbé volt szerencsés *Dunyov István*. 1816-ban bolgár származású családban született, 1848 előtt ügyvédként praktizált Aradon. A szabadságharc alatt előbb nemzetőr-, majd honvédtiszt lett; végül századosként a X. hadtest parancsnokának, Gál László ezredesnek lett a segédtisztje. A harcokban többször megsebesült; 1849 után többéves börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után újságíróként dolgozott, majd az 1859-es események hírére Itáliába szökött. 1860 júliusában érkezett Szicíliaba, ahol végül ezredes lett. A sorsdöntő voltornói csata első napján ezredét vezetve súlyosan megsebesült; bal lábát végül amputálni kellett. A hadjárat után átkerült a királyi hadsereg állományába, de mint Garibaldi feltétlen hívét 1865-ben nyugdíjazták. Szerény körülmények között élve Olaszországban hunyt el 1889-ben.

Az egyik legérdekesebb pályafutás *Éber* (eredetileg *Eberl*) *Nándoré*. Ő 1826-ban született egy német származású tisztviselői családban. A diplomáciai pályára felkészítő Keleti Akadémia elvégzése után 1848 elején a konstantinápolyi osztrák követség titkára lett, de a márciusi forradalmak után hazatért. Az OHB, majd a Külügyminisztérium alkalmazásába állt; végül elnöki titkár lett. Világos után kimenekült, Angliában telepedett le. A keleti kérdéstről írott cikkeinek köszönhetően a *The Times* újságírója lett, a lap alkalmazásában haditudósítói bejárta a krími háború, illetve 1859-ben az itáliai háború csatáit. Sziciliában csatlakozott Garibaldihoz; információinak nagy szerepe volt Palermo bevételében. Végül dandártábornoki rangra emelkedett. A hadjárat után leszerelt, és folytatta tudósítói karrierjét. 1867 után hazatért, országgyűlési képviselő lett. Élete végén elmezsavar tünetei mutatkoztak rajta; végül balesetben halt meg 1885-ben.

Eberhardt (eredetileg *Eberhard*) *Károly* 1825-ben született egy falusi tanító fiaként. Iskolai tanulmányai után beállt a cs. kir. 2. (Sándor) sorgyalozezredbe, melynek kötelékében 1848 őszén a Délvidéken harcolt. Őrmesterként szeptemberben beállt a Zrínyi-csapatba (a későbbi 35. honvédszászlóaljba), mellyel végigharcolta a szabadságharcot; végül főhadnagyi (esetleg századosi) rangra emelkedett. Világos után kimenekült, a török hadseregben lett őrnagy. Harcolt a krími háborúban, majd 1859-ben leszerelt és Itáliába sietett. Egyike lett a magyar légió zászlóaljparancsnokainak. Az egység feloszlása után átvette a királyi hadsereg, és e minőségében csatlakozott Garibaldihoz, aki alatt ezredessé és dandárparancsnokká lépett elő. A hadjárat után visszakerült a királyi hadsereghez, ahol a vezérőrnagyi rangig emelkedett. Leszerelése után később visszatért Magyarországra, és itt halt meg 1906-ban.

Figyelmessy (eredetileg *Merks*) *Fülöp* 1821-ben született egy vagyonos polgári családban. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után a cs. kir. 6. (Württemberg) huszárezredben szolgált, majd leszerelt. 1848-ban először a pesti lovas nemzetőrségnél, majd a 17. (Bocskai) huszárezrednél teljesített szolgálatot, végül alszázados lett. Komáromi kapitulánsként 1851-ben Törökországba ment és csatlakozott az emigrációhoz, ahol előbb Kossuth ügynöke, majd titkára lett. 1859-ben a volt kormányzó kíséretében Itáliába ment, 1860-ban Sziciliában csatlakozott Garibaldihoz. Ő lett a megalakuló magyar légió lovasságának parancsnoka; végül alezredes. A hadjárat után a légió átkerült a királyi hadsereg kötelékébe, de a kialakuló személyi ellentétek miatt végül 1861-ben elhagyta az alakulatot, sőt Európát is. Észak-Amerikában beállt az Unió hadseregébe, ahol tábornoki ezredes lett, de súlyos sebesülése miatt végül leszerelték. A háború után amerikai konzul volt Brit-Guyanában és végül az Egyesült Államokban halt meg 1907-ben.

Frigyesy (eredetileg *Suták*) *Gusztáv* 1834-ben született Bereg vármegyében; 1848–49-ben a honvédseregben harcolt. Világos után besorozták a cs. kir. 39. (Dom Miguel) sorgyalozezredbe, ahol őrmester lett. 1859 tavaszán dezertált és beállt Garibaldi önkéntesei, az „Alpesi Vadászok” közé, ahol a tábornok leghűségesebb híveinek egyike volt; végül századosi rangig emelkedett. 1860-ban csatlakozott a szicíliai expedícióhoz, melynek végén már őrnagy volt. Átvették a királyi hadseregbe, de hű garibaldistaként először az olasz kormányval, majd a magyar emigráció vezetésével szembe került, sőt, 1868 után Garibaldi is szakított vele. Élete tragikusan ért véget: 1878-ban elborult elmével Itáliában halt meg.

Mogyoródy (eredetileg *Kaiser*) *Adolf* 1824-ben született Zágrábban; a szabadságharc előtt joggyakornok volt. 1848-ban belépett a 3. honvédszászlóaljba, melynek kötelékében végigküzdötte azt. Világosnál már főhadnagyi és a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályának tulajdonosa. A fegyverletétel után besorozták, de megszökött és az emigráció ügynöke lett. 1859-ben a magyar légióban százados, majd őrnagy. 1860-ban csatlakozott Garibaldihoz, majd a Palermóban felállított magyar

légió parancsnoka lett. A hadjárat végén már alezredes volt. A királyi seregbe átvett légiónál egy ideig különböző pozíciókat töltött be, de személyi ellentétek miatt eltávolították. 1867 után hazatért, szerény körülmények között élt 1908-ban bekövetkezett haláláig.

Teleki Sándor, a „vad gróf” 1821-ben született Kolozsváron. Jogi tanulmányok után több nagy körutat tett Európában. 1848-ban Kővár-vidéki főkapitány és kormánybiztos lett, majd József Bem tábornok erdélyi hadseregében ezredesi rangban főhadbiztosként az ellátásért felelt. Világosnál fogságba esett, de elbocsájtották, majd mégis körözést adta ki ellene, ezért külföldre szökött. Az Európában végzett emigrációs munka után 1859-ben Itáliába ment, csatlakozott Garibaldi „Alpesi Vadászához”. Ezt követően a magyar légió szervezésénél bábáskodott, 1860-ban csatlakozott a szicíliai expedícióhoz. Garibaldi seregében ezredesi rangban ellátási feladatokat látott el. A hadjárat végén egy ideig a magyar légiónál maradt, majd lemondott rangjáról. 1867 után hazatért, 1892-ben hunyt el.

Tüköry (eredetileg *Spiegel*) *Lajos* 1830-ban született egy német származású vidéki tisztviselői családban. Jogi tanulmányokat folytatott, majd 1848-ban beállt a békési nemzetőrségbe, később az 55. honvédszázalójba. Itt főhadnagy, illetve a vöröstoronyi őrség parancsnoka, Ilász Dániel alezredes segédtszjtje lett. 1849 júliusában az orosz túlerő a Havasalföldre szorította őket, ahol a török csapatok előtt kapituláltak. *Tüköry* belépett a török hadseregbe, harcolt a krími háborúban, és egészen az őrnagyi rangig emelkedett. 1859-ben Itáliába távozott, ahol a magyar légió egyik zászlóaljának parancsnoka volt. 1860-ban csatlakozott Garibaldihoz, alezredesként ő vezette a rohamot Palermo bevételére. Súlyosan megsebesült, s egy hét múlva a városban belehalt sebesülésébe.

A kötet leghosszabb életrajza a legsikeresebb személyiségé: *Türr* (eredetileg *Thier*) *Istváné*. 1825-ben született egy vidéki német származású polgári családban, majd tanulmányai félbeszakítása után beállt a cs. kir. 52. (Ferenc Károly) sorgyalozezredbe, ahol alhadnagy lett. 1848-ban a piemonti hadsereg és az olasz felkelők ellen harcolt, majd az otthonról érkező hírek hatására 1849 januárjában átállt. A piemonti hadseregben szerveződő magyar légió parancsnoka lett századosi rangban, de harcba a novarai vereség miatt már nem került. Részt vett a badeni forradalomban, majd az emigráció tevékenységében. 1855-ben az angol hadsereg szekereszeténél lett ezredes; egyik havasalföldi útja során az osztrákok elfogták, és csak a brit kormány nyomására engedték szabadon. 1859-ben Itáliába ment, csatlakozott Garibaldi „Alpesi Vadászához” ezredesi rangban; a harcokban súlyosan megsebesült. Kezdetől részt vett az 1860-as szicíliai expedícióban; a hadsereg megszervezése és ellátása során kivételes teljesítményt nyújtott. A voltturnói csatát az általa vezetett tartalék bevetése döntötte el. A hadjárat végén altábornagy és Nápoly kormányzója. Jelentős szerepe volt abban, hogy a déli területek végül az olasz királysághoz csatlakoztak. Átvették a királyi hadseregbe, az uralkodó, II. Viktor Emánuel tiszteletbeli hadsegéde lett. Ezután részt vett az emigráció akcióiban, ám kevés sikerrel. 1867 után hazatért, jelentős közművelődési és gazdasági tevékenységet folytatott. 1908-ban Magyarországon halt meg.

A sorban az utolsó *Winkler Lajos*, aki 1818-ban született vidéki tisztviselői családban. Iskolái elvégzése után beállt a cs. kir. 47. (Kinsky) sorgyalozezredbe, ahol hadnagyi rangig emelkedett. 1848 tavaszán alakulatával Velencében szolgált, jelentős szerepe volt abban, hogy a helyi forradalmárok tüntetése nem torkollott vérfürdőbe. A cs. kir. helyőrség kivonulása után csatlakozott a felkelőkhöz, századosi rangban a helyi magyar légió parancsnoka lett. Csapatával harcba nem került; a szabadságharc leverése után az emigrációhoz csatlakozott; több akcióban vett részt az 1850-es években. 1859-ben keletről csak a villafrancai fegyverszünet után érkezett Itáliába, majd részt vett a modenai hadsereg szervezésében. 1860-ban csatlakozott Garibaldi expedíciójához, a hadjárat végén alezredes volt. Átvették a királyi hadseregbe, de eltérő politikai nézetei és romló egészsége miatt a kilépésre kényszerült. Egyre súlyosbodó tüdőbetegsége még ebben az évben, 1861 decemberében Itáliában végzett vele.

A könyv harmadik nagy egysége a bevezető és az életrajzi rész után olasz nyelvű összefoglalót és irodalomjegyzéket tartalmaz.

A kötetben, mint minden munkában, előfordulnak nyomda- és betűhibák, elírások és tévedések is. Kérdéses például, hogy Voltturnónál a garibaldista hadsereg összesen hány löveggel rendelkezett. Ugyanis többféle adat is előfordul: hattal (12. o.), tízzel (11–12. o.) vagy csak a tartalékban tizenkettővel (150. o.)? Hasonlóképpen kérdéses a lovaság száma is: két szakasz (12. o.) vagy két század huszár (70–71. o.)? A szemből álló félnél hasonló a helyzet: 28 000 (11–12. o.) vagy 30 000

(31. o.) főből állt a Bourbon-hadsereg? Kicsit „sommás” a megállapítás, miszerint a kőtet hősei „valamennyien harcoltak 1848–49-ben” a magyar, illetve az olasz oldalon (13. o.), hiszen, mint az az életrajzokból kiderül, Éber Nándor titkárként a csatátér közelébe se került (39. o.); míg Türr és Winkler legfeljebb a cs. kir. oldalon harcolt, hiszen átállásuk után egyikük sem került tűzbe (130., ill. 166–167. o.). A „császári és királyi” elnevezés (17. o.) helyett célszerűbb a korban a „császári-királyi” használata. Kérdéses, hogy Csudafy részt vett-e gróf Leiningen-Westerburg Károly cibakházi kiszabadításában, mivel a megjelölt három forrás egyikében sincs nevesítve (17. o.). Dunyov Gál kíséretében nem 1849. február 4-én (25. o.), hanem 6-án vonult be Dévára. Dunyov 1849. július 20-án Turánál biztosan nem vértések vágásától sebesült meg (26. o.), mivel itt a magyar lovasság az orosz cári hadsereg könnyűlovasságával (huszárok, ulánusok, kozákok) csapott össze. (A cs. kir. 6. [Wallmoden] vértesezred ekkor a Jellačić vezette cs. kir. Déli hadsereg kötelékében szolgált, így Dunyov legfeljebb 1849. június 7-én Kátynál találkozhatott velük.) Kissé zavaró, hogy a garibaldista hadsereg hadosztályainak elnevezései római (XV. hadosztály, 10. o.), illetve arab (16. és 17. hadosztály, 29–31. o.) számokkal egyaránt előfordulnak. Eberhardt Szenttamás 1848. augusztus 19-i ostroma után aligha kaphatta meg a Magyar Katonai Érdemjel III. osztályát (55. o.), mivel az akkor még nem is létezett. Hasonlóképpen nem létezett „Perczel-hadosztály” 1849 nyarán (55. o.). A cs. kir. 39. (Dom Miguel) sorjalogezred (79. o.), és a cs. kir. 52. (Ferenc Károly) sorjalogezred (129. o.) sem tekinthető „osztrák” ezrednek, mivel akkoriban így csak a Lajtán túl felállított ezredeket nevezték, míg a két előbbi magyarországi kiegészítésű, ún. „magyar” ezred volt (Debrecen, illetve Pécs központtal). A 30. honvédszászlóalj nem oszlatták fel 1848 decemberében (117. o.), hanem végig harcolta a szabadságharcot; valószínűleg itt a békési nemzetőrszászlóaljról van szó. A 122. oldal 22. lábjegyzetében szereplő *Kapronczay 2000.* feloldása az irodalomjegyzékben nem szerepel; míg ugyanitt több folyóiratokban (*Hadtörténelmi Közlemények*, *Rubicon*) megjelent tanulmány, cikk elérhetőségének megjelölése (pontos lapszám) hiányzik (191–192. o.).

A fentiekől függetlenül a recenziens csak ajánlani tudja ezt az új kötetet, amelynek életrajzai nemcsak a közös magyar–olasz múlt egyik legfényesebb fejezetének részleteibe vezetnek be az olvasót, hanem a „testvérnép” érdekében életüket kockáztató magyar katonák szép és szomorú sorsfordulóiba is.

Kemény Krisztián

MANFRIED RAUCHENSTEINER

DER ERSTE WELTKRIEG UND DAS ENDE DER HABSBURGERMONARCHIE 1914–1918

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2013. 1222 o. ISBN 978-3-205-78283-4)

Az első világháború történései és következményei iránt már évek óta fokozott érdeklődés nyilvánul meg külföldön és Magyarországon egyaránt, amelyekre a Nagy Háború közelgő centenáriuma még inkább ráirányítja a társadalom figyelmét.

Az 1914–1918 közötti időszak történéseit feldolgozó művek sora most egy frissen megjelent német nyelvű munkával gyarapodott. A szerző neve sokak számára ismerősen cseng: Manfred Rauchensteiner nemzetközileg is jól ismert osztrák hadtörténész, a bécsi Hadtörténelmi Múzeum volt igazgatója, a bécsi egyetem professzora, aki korábban a Habsburg-birodalom és Ausztria történelmének fontos fordulópontjait kutatta és dolgozta fel több összefoglaló kötetben. Tollából az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús szereplését bemutató, igen nagy lélegzetű, főként osztrák szempontból megírt, hangsúlyozottan szintézisre törekvő mű született, amely az 1994-ben, a háború kitörésének 80. évfordulóján napvilágot látott korábbi könyvének teljesen átdolgozott és lényegesen kibővített változata.